

Література

1. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / А.М. Богуш // Наука і освіта. – 1998. – № 1–2. – С. 16–20.
2. Богуш А.М. Підготовка руки дитини до письма / А.М. Богуш // Дошкільна лігводидактика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [упорядн. А.М. Богуш]. – К. : Слово, 2005. – С. 694–704.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. гол. ред. В.Г. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
4. Карабаєва І. Я вчуся читати і писати / І. Карабаєва // Дошкільне виховання. – 2000. – № 9. – С. 6–7.
5. Кравець Н. Підготовка руки дитини до письма / Н. Кравець // Дошкільне виховання. – 2003. – № 10. – С. 18–19.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 636 с.

ЗОРОЧКІНА Т.С.

ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Раннє виявлення, навчання та виховання обдарованих і талановитих дітей, учнів, студентів являє собою нове завдання вдосконалення системи освіти [1, с. 29]. Зокрема, у наш час значна увага приділяється виявленню обдарованості.

Аналіз зарубіжних праць щодо обдарованих дітей свідчить, що в них судження про ступінь обдарованості базуються переважно на тестових методиках вимірювання інтелекту.

Психологічні праці, присвячені вимірюванню дитячого інтелекту, зводяться до того, що завдяки тестовим методикам з'ясовується успішність розв'язання дитиною певних завдань, а потім шляхом співвіднесення рівня досягнень із нормами віку встановлюється величина здібностей. Вважається, що мірою обдарованості є “інтелектуальний коефіцієнт (IQ)”: діти є обдарованими, якщо інтелектуальний коефіцієнт IQ дорівнює 130 і більше) [2, с. 135].

Прагнення до інтегративних підходів до дослідження обдарованості було завжди одним з головних. Воно заявлено в нашій країні в унікальних логніюдних експериментах Н. Лейтеса, сформульовано як важливий напрям досліджень В. Шадриковим. Один із таких інтегральних напрямів полягає в тому, щоб зрозуміти природу обдарованості й таланту як загальну передумову розвитку творчої людини [1, с. 33].

Мета статті – розглянути підходи до діагностики обдарованих дітей.

Дослідження в галузі психології творчості становить основу концепції творчої обдарованості А. Матюшкіна [1], як у розумінні природи обдарованості, так і в розв'язанні проблем діагностики й розвитку. Ця концепція дає змогу розкрити обдарованість як передумову становлення й розвитку творчої особистості, здатної не лише до створення нового, а й до самовираження, до саморозкриття.

Ми вважаємо, що наші вчені єдині в думці про доцільність виявлення обдарованих дітей. Суттєво, що надзвичайно рано може заявити про себе не лише спеціальний талант у галузі мистецтва, а й власне розумові здібності. Н. Лейтес визначає загальний фактор обдарованості: від схильності та здібності до розумових зусиль багато в чому залежать можливість здійснення та рівень успішності будь-яких видів діяльності. Однак далеко не в усіх дітей, що привертають до себе увагу тими чи іншими ознаками обдарованості, формується справжній талант, розвиваються соціально значущі здібності. Матеріали дослідження вченого свідчать про те, що діти, які виділялися здібностями та значно випереджали свій вік, хоча й виявляли згодом тенденцію до “вирівнювання”, як правило, зберігають рівень можливостей значно вище від середнього. Вивчення інтелектуальних вундеркіндів молодшого шкільного віку дає можливість виявити роль вікових передумов у становленні загальних здібностей [2, с. 150–153]. Як зазначає Н. Лейтес [2, с. 138], питання про ранні ознаки здібностей недостатньо вивчено. Необхідно виявити умови, що сприяють розвитку інтелекту.

Одні вчені, особливо зарубіжні, недооцінюють зовнішні умови життя й виховання в зміні інтелекту. Інші недооцінюють роль внутрішніх умов – індивідуальні та вікові фактори розвитку здібностей [2, с. 217–218].

Деякі вчені вважають, що неможливо охарактеризувати явище обдарованості лише за тестами, які не можуть дати повну його характеристику й за результатами аналітико-практичних досліджень доходять висновку про необхідність комплексної діагностики цього явища. Зокрема, на думку Н. Лейтеса, більшість тестів, на маючи під собою обґрунтованої бази, мають бути визнані “сліпими спробами”, які не можуть дати науково яскравих результатів [2, с. 234].

Б. Теплов у загальнотеоретичному плані у своєму дослідженні, присвяченому “практичному мисленню”, виступав проти вузького інтелектуалізму в уявленнях про обдарованість [2, с. 234].

Думку Н. Лейтеса та Б. Теплова поділяє С. Олексюк, який своїм дослідженням засвідчує: “високий показник коефіцієнта інтелекту мало говорить про те, чи стане дитина в майбутньому видатним ученим, керівником, художником. Адже аналіз відомих тестових завдань свідчить, що майже всі вони розраховані на активізацію та виявлення лише одного виду розумових процесів – логічного (конвергентного). Для видатних досягнень у практичній сфері треба не лише вміння виявляти закономірності, наслідувати алгоритм, а більшою мірою вміння нестандартно, оригінально мислити, вміння знаходити нові проблеми та незвичні шляхи вирішення цих проблем” [3, с. 6].

Н. Лейтес відстоює свої переконання: “Навіть якби вдалося зрівняти в дітей основні умови розвитку та врахувати вікову специфіку розв’язання завдань, то чи можна було б погодитися з тим, що “одномоментні” випробування можуть дати дійсне знання про потенції особистості? Матеріали спостережень за розвитком здібностей у дітей свідчать проти цього. Використання досить тривалих та всебічних спостережень учений протиставляє

тестовому методу: якщо там важливим є лише результат діяльності, то тут – і сам процес її; якщо в тестах здібностей зазвичай досліджуються окремі функції, то тут є можливість одержання цілісної, всебічної характеристики; якщо там фіксуються досягнення лише в певний момент, то тут з'ясовується й хід розвитку”. І далі: “Якщо ж “сліпі спроби” поступляться місцем методикам науково обґрунтованим, спостереженню в природних умовах, то короткі “спроби” зможуть слугувати загальній справі, доповнюючи одна одну” [2, с. 235–236]. На основі проведених обстежень дітей у початковій і середній школі виявлено, що оцінка творчих проявів – завдання, яке не може розв’язуватися лише за допомогою тестів на обдарованість.

Такі результати дослідження підтримує М. Ярмаченко. Він зазначає: “Ознак обдарованості не можна виявити лише на основі тестів. Їх установлюють і визначають лише в процесі навчання та виховання, в ході виконання дитиною певної змістової діяльності”. Вчений зазначає, що виявленню й розвитку обдарованості в дітей сприяють спеціальні школи (музичні, образотворчого мистецтва, з математичним чи іншими ухилами), різноманітні гуртки і студії, олімпіади, конкурси тощо [4, с. 344].

Як зауважує І. Волощук, для отримання об’єктивних даних щодо розумових здібностей особистості потрібно об’єднати дані діагностики її інтелектуальних і творчих здібностей. У зв’язку із цим з’являються численні тести креативності, які будуються на виявленні в людини зовнішніх проявів її творчих здібностей (гнучкість та оригінальність мислення тощо).

Помітне місце серед існуючих тестів креативності посідають тести Е. Торренса і його погляди на природу творчих здібностей як основу їх діагностики. Е. Торренс, зокрема, підкреслював, що заслуговує на увагу процес творчого мислення, а не його продукти [5, с. 111].

Дослідження Дж. Рензулі також значно вплинуло на розробку програм виявлення та навчання обдарованих не лише у США, а й у багатьох інших країнах [6].

Н. Роджерс порівнює творчість із джерелом, що плескочеться, адже вона породжується не лише інтелектом, а всім нашим організмом. Це частина нашого тіла, нашого розуму, емоцій, духу [7, с. 165]. Ці слова перегукуються з дослідженням І. Волощука, який наголошує на тому, що при розробці методики діагностики інтелектуально-творчої обдарованості потрібно виходити з того, що творча діяльність, отриманий індивідуумом творчий продукт є акумулятором усіх його психічних сил. Враховуючи той факт, що традиційні тестові методики зорієнтовані на фрагментарні ситуаційні завдання (що є суттєвим їхнім недоліком), потрібно діагностику спрямувати не на вимірювання окремих проявів (характеристик) мислення, пам’яті тощо, а на інтелект у цілому. З іншого боку, при розробці діагностичних методик потрібно врахувати мотиваційний і вольовий фактори. Щоб забезпечити належну мотивацію випробовуваного, йому, щонайменше, потрібно запропонувати чималий перелік проблемних ситуацій на вибір для творчого розв’язання. Діагностика вольових зусиль, які виявляв випробований у процесі розв’язання проблемної ситуації, має бути індика-

тором його мотивації, і в кінцевому випадку потрібно оперувати величиною рівня інтелекту, співвідносного одиниці вольового зусилля.

У загальному випадку інтелектуальні здібності людини виявляються в здатності побачити проблему, сформулювати її і розв'язати [5, с. 113–114].

Дж. Гілфорд [8] за критерій інтелектуальної обдарованості взяв швидкість, гнучкість, оригінальність і точність мислення та уяву.

Дослідження О. Кульчицької засвідчують, що застосування тестів, які діагностують рівень творчості, – це одна з найскладніших процедур, бо і саме поняття творчості, і його критерії досить не визначені. На практиці частіше за все використовується характеристика творчості, заснована на дослідженнях Дж. Гілфорда і Е. Торренса. Ця характеристика розкриває такі особливості розумових процесів, що забезпечують творчість, як побіжність (легкість), гнучкість, точність, оригінальність, а також уява. Щодо дошкільників і молодших школярів тестом передбачено виконання таких завдань, як: завершення початої картинки, використання паралельних ліній або кіл для складання зображень, танграми тощо. Тестування включає також оцінювання вміння дитини ставити інформативні питання, встановлювати можливі причини та наслідки стосовно ситуацій, зображених на серії картинок, пропонувати оригінальні способи застосування звичайних предметів, задавати нестандартні запитання з приводу добре знайомих предметів тощо. На думку деяких психологів, тести можна використовувати як додаткові методи дослідження, а домінуючу роль у вивченні психіки дитини, а тим більше творчості, повинен відігравати метод спостережень, а також метод вивчення продуктів діяльності. Багато дослідників вважає, що тестові методики дуже жорсткі, не завжди дають можливість оцінити динаміку творчості, не завжди виявляють такі приховані резерви психіки, як творчість [9, с. 42].

Як показали дослідження Ю. Гільбух, О. Гарнець, С. Коробко, використання IQ-тестів не може з достатньою повнотою й точністю відобразити творчу індивідуальність дитини, бо вони побудовані на вікових (середньостатистичних) нормах виконання тих розумових дій, якими, хоч і в різному віці, оволодіває більшість дітей. Специфічні для обдарованої дитини інтелектуальні вміння й навички в цих тестах не представлені. Інформація, одержана при тестуванні, виявляється значною мірою однобічною, оскільки відображає темп засвоєння лише звичайного, “загальнодоступного” фонду інтелектуальних умінь та навичок [10, с. 154].

Як зауважує Ю. Бабаєва, принципове значення має розробка методів виявлення “прихованої” обдарованості. Щоб зняти психологічні перепони, що заважають прояву обдарованості, можна використовувати різні групові методи: методи групової психокорекції та психотерапії, розвивальні психологічні тренінги (в основному для розвитку високого потенціалу дитини). При цьому виявляються не лише психологічні фактори, які можуть позитивно впливати на процес подолання перепон [11, с. 158–160]. Показники, одержані під час проведення такого тренінгу, суттєво розходяться з результатами тестування. Дослідниця доходить такого висновку: “У багатьох

випадках причини, що заважають прояву обдарованості під час тестування, приховані в особливостях різних відносин, які приводять до зниженої самооцінки обдарованої дитини, невпевненості у своїх силах, підвищеної залежності від думки оточення, яскраво вираженої тривожності” [11, с. 166].

О. Кульчицька підкреслює: результати тестування кожної дитини – це ніякий не вирок і не остаточний прогноз; все надалі залежатиме від того, наскільки педагогічно грамотно з конкретною дитиною працюватимуть в сім’ї та школі [9, с. 44]. Значну увагу дослідниця приділяє застосуванню біографічного методу при виявленні обдарованих. За її даними, названий метод “передбачає ретельне вивчення біографічних даних людини, у нашому випадку – людини талановитої” [12, с. 5]. На думку О. Кульчицької, що стосується діагностики обдарованості, то на сучасному етапі існує два підходи: перший заснований на системі єдиної оцінки (різні інтелектуальні тести, за допомогою яких визначається рівень інтелектуального розвитку дитини), другий – на системі комплексної оцінки (включає багато оцінних процедур, у тому числі групове тестування, рекомендації вчителів, дані батьків, біографічний метод) [12, с. 3]. І справді, ранні ознаки здібностей не можуть залишати байдужими батьків, педагогів, громадськість, адже “вони можуть вказувати на народження справжнього таланту” [2, с. 134].

Висновки. Аналіз матеріалів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених щодо творчих людей дав можливість зробити висновок, що показники IQ, як і успішність, ерудиція, не мають прогностичної сили, що неабияку роль у цьому відіграють біографічні дані: види занять, що переважали в дитинстві; незалежність суджень; упевненість у собі; схильність до знаходження порядку в безпорядку.

Отже, виявлення обдарованих дітей вимагає комплексного підходу: всебічні спостереження, у тому числі лонгітюдні, і їх психологічний аналіз; облік біографічних даних; проведення тестів; використання можливостей діагностики здібностей у молодших школярів на комп’ютері. При цьому треба враховувати, що навчання й виховання – рухомі сили психічного розвитку.

При виявленні та врахуванні рівня обдарованості нам імпонує думка Н. Лейтеса про те, що розвиток розумових сил відбувається немовби по спіралі – від одного рівня й переваги одних передумов здібностей до нового, більш високого рівня з іншими передумовами здібностей [2, с. 244].

Література

1. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности / А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 29–33.
2. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст / Н.С. Лейтес. – М. : Педагогика, 1971. – 280 с.
3. Олексюк С.В. Освітня програма “Обдарована дитина” приватної школи “Європейський колегіум” / С.В. Олексюк // Обдарована дитина. – 2008. – № 5. – С. 4–13.
4. Педагогічний словник / [за ред. М.Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

5. Волощук І.С. Педагогічні основи розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах сільської загальноосвітньої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / І.С. Волощук. – К., 1998. – 551 с.
6. Renzulli J. The Enrichment triad model: A Guide for developing defensible programs for the gifted and talented / J. Renzulli. – Mansfield center, CT : Creative Learning press, 1977. – P. 18.
7. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопр. психол. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
8. Guilford J.P. Creativity: Yesterday, today, and tomorrow / J.P. Guilford // Journal of Creative Behavior. – 1967. – Vol 1. – P. 3–14.
9. Кульчицька О.І. Методика діагностики інтелектуальної обдарованості / О.І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 42–44.
10. Гильбух Ю.З. Феномен умственной одаренности / Ю.З. Гильбух, О.Н. Гарнец, С.Л. Коробко // Вопросы психологии. – 1990. – № 4. – С. 147–155.
11. Психология одаренности детей и подростков / [Ю.Д. Бабаева, Н.С. Лейтес, Т.М. Марютина и др. ; под ред. Н.С. Лейтеса]. – М. : Академия, 1996. – С. 407.
12. Кульчицька О.І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О.І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2004. – № 8. – С. 2–9.

КНЯЗЄВА С.В.

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПРАВОЗНАВСТВА

Реформування системи вищої професійної освіти, а саме вдосконалення процесу навчання правознавців, передбачає підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів, які б змогли швидко та адекватно вирішувати професійні завдання, були здатними до активної творчої участі в правовому житті держави, володіли політичною, правовою та мовною культурою. Мовлення людини – це перший показник, який свідчить про її освіченість, начитаність, ерудицію та рівень сформованості загальнофахових комунікативних умінь. Відіграючи роль центральної фігури у вирішенні правових питань, майбутній правознавець повинен гідно виконувати комунікативну функцію.

Проблема дослідження професійно-комунікативної компетентності була предметом теоретичного та практичного аналізу багатьох науковців. Цілісне осмислення концепцій формування професійно-комунікативної компетентності базується на дослідженнях педагогів, психологів, соціологів, філософів, які вивчали різні аспекти цієї проблеми.

Проблемам дослідження професійно-комунікативної компетентності присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Беспалько, Д. Годлевської, А. Дубакова, Ю. Ємельянова, К. Ларсона, С. Петрушина, Дж. Равена, А. Холідея та ін.

За результатами аналізу наукових досліджень виявлено, що феномену професійно-комунікативної компетентності, її функціям та компонен-